

Ryszard Wiśniewski
Marcin Zdrenka

Początki i stuletnia obecność „Ruchu Filozoficznego” w polskiej filozofii. Analiza formalno-organizacyjna i merytoryczna

Historia edycji

„Ruch Filozoficzny”, założony i redagowany przez Kazimierza Twardowskiego, wychodził we Lwowie od 15 stycznia 1911 roku jako miesięcznik, odgrywający rolę forum dyskusyjnego i kroniki aktualności filozofii polskiej. W 1911 roku wydano w sumie kolejnych dziesięć numerów pisma i odtąd każde dziesięć numerów tworzyło rocznik. Ten plan realizowano konsekwentnie do 1913 roku i miał się on powtórzyć w roku 1914 w IV tomie, ale już w numerze 8, jak i kolejnym – podwójnym 9–10, pojawił się zapis, że tom ten obejmuje lata 1914–1918. Taki zapis jest oczywistym przejawem kontynuacji numeracji, mimo spóźnienia spowodowanego wybuchem wojny i zamknięciem tomu wraz z jej zakończeniem. Tak czy inaczej zachowana została ciągłość wydawnicza, ale Ruch przestał być już w czasie wojny miesięcznikiem. Pierwszy powojenny numer, liczony jako tom V, ukazał się dopiero w październiku 1919, drugi w listopadzie, trzeci – w grudniu. Redakcja kontynuowała plan wznowienia rytmu miesięcznego z wyjątkiem sierpnia i września i wydano już 1920 roku, na przełomie stycznia i lutego podwójny zeszyt 4–5, należący do tomu V. Ponieważ w 1920 roku – znowu wojna – nie wydano już kolejnych zeszytów, zatem na lata 1919–1920 przypada łącznie tom V.

W 1921 roku podjęto kroki porządkujące cykliczność wydawania pisma i zadeklarowano wydawanie 10 zeszytów w objętości 1 arkusza wydawniczego. Zniknął natomiast ze stopki redakcyjnej zapis, że „Ruch

Filozoficzny” wychodzi co miesiąc, z wyjątkiem sierpnia i września. Tom VI (jako rocznik 1921) jest świadectwem wysiłku na rzecz wydawania 10 zeszytów rocznie, ale za cenę tego, że poszczególne zeszyty wydawano łącznie: numery 1–2 (styczeń 1921), 3–4–5 (sierpień 1921), 6–7 (listopad 1921), 8–9–10 (marzec 1922) tworzą cztery zwarte egzemplarze.

W następnych latach tę praktykę kontynuowano, ale narastało opóźnienie. Tom VII ukazał się z opóźnieniem półrocznym, co sprawiło, że edycję rocznika zakończono w połowie 1923 roku i sygnowano go na lata 1922–1923. Najpierw wydano potrójny egzemplarz zeszytów 1–2–3 (lipiec 1922), potem podwójny 4–5 (październik 1922), podwójny 7–8 (luty–marzec 1923), podwójny 9–10 (kwiecień–maj–czerwiec 1923).

Perturbacje z wydaniem tomu VIII dobrze ilustrują narastające opóźnienia: tom sygnowany na lata 1923–1924 ukazał się, z wyjątkiem numeru 1 (grudzień 1923), w roku 1924: nr 2–3 datowane są na styczeń–luty 1924, nr 4–5–6 na marzec–lipiec, 7–8 na sierpień–listopad, a 9–10 na grudzień 1924. Tomy IX i X napotkały podobne trudności – były wydawane one na przestrzeni lat 1925–1927 i zawierały przykładowo zeszyt o scalonej numeracji 1–6.

Praktyka wydawania kolejnych tomów w miarę możliwości, a nie corocznie, utrzymała się na dłuższy czas. Nie wchodząc w szczegóły, widzimy, że tom XI, obejmujący lata 1928–1929 wyszedł w jednym dużym zeszycie, sygnowanym numerem 1–10. Podobnie tom XII (lata 1930–1931). Tom XIII (lata 1932–1935) ukazał się w 1936 roku jeszcze pod redakcją Kazimierza Twardowskiego, ale już z widocznym spowolnieniem. Tom XIV (1936–1938), z powodu śmierci Kazimierza Twardowskiego w roku 1938 redagowany był przez dwie jego uczennice – Danielę Gromską i Izydorę Dąbmską – jako kwartalnik, ale ukazał się jako tom jednolity, najwidoczniej nadrabiający opóźnienia. Wtedy także do nagłówka pisma dołączono dopisek, obecny w lekko zmienionej formie do dzisiaj: „założony przez Kazimierza Twardowskiego wydawany jako kwartalnik przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne”.

Wydawany dotąd w tytułowej okładce „Ruch Filozoficzny” – choć poszczególne numery nie miały jeszcze charakterystycznej kartonowej oprawy, która pojawiła się w roku 1960 – stał się w 1939 roku kwartalnikiem, w postaci zszywkowej, ze stroną tytułową w formie nagłówka. Redaktorki odziedziczonego po mistrzu Twardowskim pisma starały się uczynić z niego kwartalnik, wydając jeszcze przed wybuchem wojny trzy zeszyty. Wojna jednak radykalnie przerwała proces redakcyjny i wydawniczy.

W 1948 roku „Ruch Filozoficzny” wznowił działalność w Toruniu jako organ Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, wydawany staraniem Toruńskiego Towarzystwa Filozoficznego, a jego redaktorem został Tadeusz Czeżowski, sekretarzem zaś – Franciszek Indan. Tom XVI, sygnowany za rok 1948 wydano z opóźnieniem w 1949 roku, natomiast

tom XVII (1949–1950) – w 1950 roku. Czeżowski przywrócił „Ruchowi” stronę tytułową, nawiązującą do początków pisma, kontynuował linię redakcyjną nakreśloną przez Twardowskiego, ale ten dobry początek został ponownie przerwany. Pismo zamknięto.

Wznowienie nastąpiło w 1958 roku, a sytuację kwartalnika dobrze opisują słowa z artykułu redakcyjnego: „«Ruch Filozoficzny» powraca do życia po raz trzeci”. Pierwszy po przerwie tom XVIII, zaległy, sygnowany nominalnie jako kwartalnik, wydano w 1959 roku, w formie nieco uboższej. Sekretarzem redakcji został wówczas Leon Gumański, który pełnił tę funkcję przez ponad dwa dziesięciolecia. Kolejny tom, XIX, za lata 1959–1960, wydano w 1961 roku. Tom XX, za lata 1960–1961, opublikowano w 1962 roku. Z czasem wydawano „Ruch” systematycznie jako kwartalnik, ale zwykle z mniejszym lub większym poślizgiem na następny rok aż do lat osiemdziesiątych. W roku 1982, w stanie wojennym, wydawanie kwartalnika zostało zawieszono. Z końcem lutego 1981 roku śmierć Czeżowskiego zakończyła jego trzydziestoletnią pracę dla „Ruchu”. Redakcję objął – funkcjonujący od 1978 roku jako zastępca redaktora naczelnego – prof. Leon Gumański. O tej porze, dzięki jego pracy, ale też i sprzyjającym już coraz bardziej okolicznościom historycznym i organizacyjnym, „Ruch” wychodził systematycznie, co-rocennie jako kwartalnik. W 1980 roku funkcję sekretarza redakcji przekazał prof. Gumański Lechowi Witkowskiemu, w 1986 Cezaremu Gorzce, w 1991 roku Andrzejowi Pietruszczakowi, w 1996 roku Ryszardowi Wiśniewskiemu, a po – powołaniu go na zastępcę redaktora – w 2003 sekretarzem redakcji został Marcin Zdrenka. Po półwiecznej pracy dla „Ruchu Filozoficznego” w 2008 roku prof. Gumański poprosił o przyjęcie rezygnacji, rekomendując Zarządowi Głównemu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego swego zastępcę na redaktora naczelnego kwartalnika. Zarząd Główny rezygnację przyjął, nadając Profesorowi jako wyraz uznania dla Jego pracy na rzecz „Ruchu Filozoficznego” tytuł Redaktora Honorowego. Skład redakcji – *novum* – uzupełniły jako członkinie prof. Urszula Żegleń i prof. Jolanta Żelazna.

Struktura organizacyjna i osobowa

Struktura organizacyjna i osobowa redakcji też ma swoją historię. W roku założenia i do wybuchu wojny światowej redakcję stanowili obok redaktora prof. Twardowskiego sekretarz redakcji dr Mieczysław Treter, a tytuł i funkcję współpracowników otrzymali: dr Bronisław Bandrowski, dr Maryan Borowski, dr Jan Łukasiewicz, dr Bolesław Mańkowski, prof. dr Witold Rubczyński (Kraków), dr Adam Stögbauer, prof. dr Mściśław Wartenberg, dr Władysław Weryho (Warszawa, zarazem założyciel i redaktor „Przeglądu Filozoficznego”), dr Włady-

sław Witwicki. Nie trzeba być historykiem filozofii polskiej, aby widzieć jak znakomite nazwiska znajdują się wśród zespołu założycielskiego pisma. Od 1919 roku w stopce redakcyjnej figurują już tylko redaktor K. Twardowski i sekretarz D. Gromska, a po śmierci Twardowskiego przez niedługi czas dwie redaktorki D. Gromska i I. Dąbska. Dopiero pod redakcją prof. Tadeusza Czeżowskiego kwartalnik miał swoich terenowych przedstawicieli. Byli nimi: dr Tadeusz Witwicki (Warszawa), Dr Stefan Ziemiński (Warszawa), prof. dr Tadeusz Tomaszewski (Lublin UMCS), prof. dr Janina Kamińska-Kotarbińska (Łódź), prof. dr Roman Ingarden (Kraków), prof. dr Helena Słoniewska (Wrocław), dr Józef Reutt (Poznań). Lista przedstawicieli zawierała obok znanych filozofów także nazwiska psychologów i pedagogów, co wyrażało – charakterystyczną dla Twardowskiego, a jeszcze może bardziej dla Czeżowskiego – koncepcję filozofii jako zespołu nauk filozoficznych, obejmujących podstawy psychologii i pedagogiki. Idea redakcji wspieranej przez lokalnych przedstawicieli wygasła wraz z zawieszeniem pisma w latach 1951–1957. W 1958 roku pismo prezentowało się poprzez osoby redaktora i sekretarza redakcji. Dopiero w 1967 roku pojawiła się obok redaktora i sekretarza skład korespondentów: Jerzy Giedymin (Poznań – do 1970 roku), Maria Gołaszewska (Kraków), Tadeusz Kubiński (Wrocław), Tadeusz Kwiatkowski (Lublin), Tadeusz Pawłowski (Łódź), Bogusław Wolniewicz (Warszawa). Ten skład pozostał dość stabilny i dopiero w 1983 roku korespondentem z Łodzi został Andrzej Maciej Kaniowski (w miejsce Tadeusza Pawłowskiego) i Jacek J. Jadacki z Warszawy (w miejsce Bogusława Wolniewicza). W 1991 ze składu korespondentów odszedł Tadeusz Kubiński (Wrocław), dołączył natomiast do zespołu Bolesław Andrzejewski (Poznań). Od 1992 roku wrocławski ośrodek reprezentował Dariusz Aleksandrowicz, a z powodu migracji tegoż także od 1993 roku Eugeniusz Żabski. Od 1995 skład korespondentów poszerzył się o prof. Czesława Głombika (Katowice), a Andrzeja Kaniowskiego zastąpił Ryszard Kleszcz (Łódź). Prof. Czesław Głombik był bardzo aktywnym korespondentem do 2008 roku, prof. Ryszard Kleszcz pozostaje nim do dzisiaj. Korespondenci reprezentowali i reprezentują coraz liczniejsze oddziały Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Z czasem jednak rotacje korespondentów stały się częstsze wskutek zmian pokoleniowych i powstawania nowych ośrodków filozoficznych w latach dziewięćdziesiątych. Aktualny skład jest następujący: Zbigniew Drodzowicz (Poznań), Lech Grudziński (Gdańsk), Ryszard Kleszcz (Łódź), Wojciech Krzysztofiak (Szczecin), Andrzej Kucner (Olsztyn), Andrzej J. Noras (Katowice), Łukasz Nysler (Wrocław), Adam Olech (Częstochowa), Marek Rembierz (Cieszyn), Piotr Teodorczuk (Warszawa), Bogumiła Truchlińska (Lublin).

Patrząc z perspektywy 100-lecia, z „Ruchem Filozoficznym” współpracownikami w redagowaniu pisma byli liczni wybitni znani polscy fi-

lozofowie. Wielu z nich do dziś ceni sobie swój biograficzny związek z naszym kwartalnikiem.

Warunki organizacyjne działalności „Ruchu Filozoficznego” opierały się przez długi czas na umiejscowieniu jego redakcji we Lwowie, w Uniwersytecie Jana Kazimierza, ale istniała też od początku jego filia w Warszawie (na Smolnej 15), którą reprezentował Władysław Weryho. W 1919 roku utworzono filię w Poznaniu (prof. Stefan Błachowski). W 1924 roku pojawiły się filie redakcji w Krakowie (prof. Witold Rubczyński) i w Wilnie (prof. Tadeusz Czeżowski). W 1928 roku reaktywowała się filia w Warszawie, którą reprezentował redaktor „Przeglądu Filozoficznego” Władysław Tatarkiewicz, co było od samego początku dobrym przykładem współpracy czołowych polskich pism filozoficznych.

Finansowanie

„Ruch Filozoficzny” w ciągu stu lat miał różne źródła finansowania. Początkowo nie tylko jako redaktor, ale i wydawca, figurował Kazimierz Twardowski; później udało się uzyskać dofinansowanie. Najpierw od 15 stycznia 1913 roku, jak do wówczas określano: „Ruch” wspierany był zasiłkami C. k. Ministerstwa Wyznań i Oświaty w Wiedniu, aż do numeru 8 połączonego rocznika 1914–1918. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości „Ruch” wspierała „Kasa pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. Dra Józefa Mianowskiego w Warszawie (od października 1918) oraz Komitet Wydawniczy, w skład którego wchodził: dr Bronisław Biegeleisen, dr Alfred Halban, Franciszek Podgórski, Michał Pohoski, Stanisław Reicher, Paula Smolin, Wiktor Skibniewski, Wacław Wolski. W roku 1920 pojawiły się, obok kasy im. Mianowskiego, inne źródła finansowania: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie oraz Komitet zarządzający funduszem im. Władysława Weryhy. Rok później pismo dotowane było już tylko przez ministerstwo i stan ten utrzymywał się aż do wybuchu II wojny światowej.

Po wojnie, przy pierwszej próbie reaktywacji finansowo wspierało „Ruch” Toruńskie Towarzystwo Filozoficzne (samodzielna instytucja do kwietnia 1948, kiedy PTF się zjednoczyło) oraz Ministerstwo Oświaty, a ostatni tom przed zamknięciem zasilano także Prezydium Rady Ministrów. Po kolejnym odrodzeniu w roku 1958 pismo finansowane było przez Ministerstwo, a od roku 1960 (tom XX) procesowi wydawniczemu patronowała dodatkowo Polska Akademia Nauk, a w latach 1983–1993 Ossolineum. Przez kolejną dekadę „Ruch” ukazywał się w Wydawnictwie Adam Marszałek, a od roku 2003 w Wydawnictwie Naukowym UMK. W tym czasie i obecnie jest dotowany przez Komitet Badań Naukowych.

Struktura i zawartość

Program redakcji był ukierunkowany od samego początku przez założyciela i redaktora, następnie przez jego bezpośrednich następców. Instytucjonalnym punktem odniesienia było jednak najpierw Polskie Towarzystwo Filozoficzne we Lwowie, później po zjednoczeniu 18 kwietnia 1948 roku towarzystw lokalnych Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Warszawie. Takie założenie stawiało przed pismem głównie zadania sprawozdawcze, czemu podporządkowana była struktura merytoryczna. W zeszycie publikowano najczęściej jeden-dwa krótkie artykuły, mające najczęściej charakter zaproszenia do dyskusji, ogólnego sprawozdania ze stanu filozofii, relacji ze zjazdów filozoficznych itp. Zasadniczą częścią były sprawozdania w sensie ścisłym: z wykładów i odczytów PTF, później zastąpione przez autoreferaty, recenzje książek i relacje z wydarzeń naukowych oraz prezentacja szeroko rozumianego życia filozoficznego w Polsce i na świecie. Przez pierwsze półwiecze cały zeszyt, z wyjątkiem otwierającego artykułu, był łamany w dwóch kolumnach, co upodabniało od strony wizualnej „Ruch” do prasy codziennej i podkreślało jego sprawozdawczy charakter. Od roku 1960 pojawiało się więcej artykułów, choć nadal zwężonych, natomiast autoreferaty z odczytów były już składane w jednej kolumnie. Z czasem nastąpiła konsolidacja części informacyjnej i powstała odrębna część pt. „Wiadomości bieżące”, redagowana przez Redaktora Naczelnego, a informacje wydawnicze i bibliograficzne mieszczą się w działach „Zapiski bibliograficzne” i „Przegląd czasopism”, których wieloletnim autorem był Wiesław Mincer. Od numeru 4/2007 zrezygnowano jednak z tych działów na wniosek ich redaktora, „Ruch” bowiem przestał być konkurencyjny wobec mediów elektronicznych na polu informacji o nowościach wydawniczych; rozbudowano natomiast „Wiadomości bieżące”, które przejęły część zadań sprawozdawczych z „Przeglądu czasopism” oraz – wzorem innych pism – dział „Recenzje”.

„Ruch Filozoficzny” skupiał się nie tylko na bieżącym życiu naukowym, ale także stanowił pomost między tym, co współczesne, a tym, co historyczne. Widać to zwłaszcza z perspektywy stulecia. W numerze 6 tomu II (kwiecień 1912) ukazał się pierwszy obszerny artykuł wspomnieniowy o zmarłym właśnie Henryku Struvem, którego artykuł był pierwszym tekstem opublikowanym w „Ruchu Filozoficznym”. Odtąd kwartalnik poświęca uwagę także takim smutnym wydarzeniom, czyniąc z nich jednak nie tyle pretekst do surowej nekrologicznej informacji, ile podstawę do wspomnień, podsumowań i ogólnych syntez. Tak będzie na przykład w roku 1938 – po śmierci Kazimierza Twardowskiego, w roku 1967, kiedy umiera Henryk Elzenberg czy w 1981 – po śmierci Tadeusza Czeżowskiego. Działy „Pożegnania” i „Wspomnienia” stanowią i dzisiaj istotną część kwartalnika.

Istotnym stałym elementem struktury jest także publikowanie sprawozdań z posiedzeń Zarządu Głównego PTF oraz Walnych Zgromadzeń. Już w numerze 4 z kwietnia 1911 roku, choć formalnie „Ruch” nie był jeszcze wówczas organem PTF ukazały się sprawozdania – z działalności Towarzystwa, sprawozdanie kasowe i protokół siódmego Walnego Zgromadzenia (za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1911) – PTF był bowiem starszy od „Ruchu” o sześć lat. Jakkolwiek w ostatnich latach, w walce o wygospodarowanie miejsca pod część merytoryczną – artykuły i autoreferaty – ograniczono nieco sprawozdawczy wymiar pisma, to jednak dział zwany przez lata „Z życia PTF” stanowi integralną część kwartalnika.

Na osobną uwagę zasługuje oryginalny pomysł publikowania autobiogramów filozofów polskich, który zrealizowano w „Ruchu” w dwóch odsłonach. Pierwszy cykl zapoczątkowano w roku 1984, drugi od roku 1997.

Dodatkowo przez całe drugie pięćdziesięciolecie kolejne roczniki „Ruchu” zamykał w ostatnim numerze dział „Wydawnictwa nadesłane”, odzwierciedlający bogatą wymianę z czasopismami krajowymi i zagranicznymi.

Podsumowanie

Tak oto stuletni „Ruch Filozoficzny”, złożony przez Kazimierza Twardowskiego, osiągnął liczbę sześćdziesięciu siedmiu tomów i wszedł w roku jubileuszowym 2011 w edycję LXVIII tomu. W roku 2009 przeszedł zmierzającą w stronę wymogów teraźniejszości i przyszłości odnowę struktury i szaty graficznej, zawsze jednak w ścisłym dialogu ze swoją bogatą tradycją. Mamy nadzieję, że w obecnej postaci „Ruch Filozoficzny” jest gotów podjąć wyzwanie, jakie postawi przed nim kolejne stulecie.